

Ebuske murtaa myyttejä

Lapin asutus on ollut lähes koko Suomen itsenäisyyden ajan tärkeä tutkimuskohde, jota on tutkittu monista lähtökohdista monin menetelmin. Näkökulmien väliset erot ovat saaneet aikaan kiivasta keskustelua, mikä on oikea tapa tutkia vaikkapa saamelaisuutta tai lappalaisuutta tai sitä miten maanomistus on Lapissa muodostunut. 14.6.2008 Oulun yliopistossa väitellyt Matti Enbuske ei pyri ratkaisemaan ristiriitoja, vaan kertoo neutraalisesti vertaillen Lapin asutushistorian päälinjoista, jotka ovat saaneet alkunsa erilaisista tavoista ymmärtää kehityksen eri suuntia.

Suomenkielistä yliopistotasoisista Lapin asutukseen liittyvää kirjallisuutta on ilmestynyt 1980-luvun loppupuolelta lähtien ilahduttavan runsaasti ja tahti on vain parantunut 2000-luvulla. Muutos on suuri, kun vertaa vaikkapa 1960-1980-lukuihin. Tällainen muutos ilmentää yhteiskunnassa kasvavaa tarvetta saada tietoa Lapin asutuksesta ja alkuperäiskansakysymyksestä. Teoksen nimi (*Matti Enbuske: Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö historiallisen Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun (Biblioteca 113. SKS. 570 s.)*) viittaa terävänäköiseen analyysiin, joka paljastaa tutusta asiasta monta uutta puolta. Se kuvaa tutkija monitieteisen lähestymistavan suhdetta perinteiseen historian tutkimukseen, jossa monia asioita on pidetty jopa myytteinä. Teoksessaan Enbuske tarkastelee pitkän aikavälin asutushistoriaa, maiden ja vesien käyttöä sekä rajojen, hallinnon ja lakien, elinkeinojen sekä verotuksen vaikutusta historiallisen Kemin Lapin ja Enontekiön alueella. Myös Sompion alkuperäiskansakysymyksen selviää vihdoinkin viimein.

Tarkastelu liittyy yhdeltä osin nykyaikana kiistaa synnyttäneeseen Lapin maa- ja metsätalouden kysymykseen ja siinä yhteydessä esitettyjen historiantulkintojen luotettavuuteen. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että historiantutkimuksessa ja varsinkin oikeushistoriallisessa tutkimuksessa esitetyt Lapin menneisyyden tulkinnat ovat olleet monelta osin harhaanjohtavia ja suorastaan myyttisiä. Siksi myös useille historiallisen kehityksen pohjalta tehdyille nykyajan oikeudellisille tulkinnoille ei ole perusteita. Alperäsilähteisiin pohjautuvat tutkimustulokset osoittavat vakuuttavasti, että valtio eli vanhastaan kruunu ei riistänyt Lappia asuttaneelta alkuperäisväestöltä maitaan, joita kutsuttiin 1600-luvulta 1700-luvun puoliväliin saakka veromaiksi, vaan ne säilyivät vanhojen sukujen hallinnassa. Sukujen lapinveromaat muuntuivat 1700- ja 1800-luvun kuluessa luontevasti tilajärjestelmään. Lapin perinteinen maankäyttö jatkui uudistilajärjestelmässä ja asukkaiden vanhat etuoikeudet tilallisilla. Myöskään Lapin asukkaiden elinkeinojen harjoittamista ei rajoitettu, vaan niitä pyrittiin tukemaan ja monipuolistamaan. Mitään pelkästään etnisille saamelaisille määriteltyjä elinkeinoja ei ole ollut historiassa.

Väitöstutkimuksen perusteella voidaan todeta yksiselitteisesti, että historialliset lapinkylät eivät omistaneet kollektiivisena kiinteistöoikeudellisena yksikkönä koko kylän maita, vaan kylän jäsenet hallitsivat yksityisinä omia perinteisiä maitaan. Verotushistoria ei anna edellytyksiä tulkita lapinveroa lappalaisten maanomistuksen osoittajaksi eikä varsinkaan kollektiivisena omistusoikeuden jatkumona nykysaamelaisiin toisin kuin saamelaiskäräjien oikeushistoriallisissa selvityksissä on haluttu osoittaa.

Enbuske kirjoittaa Lapin asutuksen vaiheista selkeästi ja havainnollisesti. Lapin asutukseen liittyvistä ongelmista viestiminen ei ole helppoa silloin kun tieto joudutaan annostelemaan muutaman minuutin tai kahden sivun pituisiksi tietoisuuksiksi. Onneksi Enbusken väitöskirja tuo tähän asiaan kauan kaivattua apua. Tohtori Enbuske on paketoinut asutushistoriaan liittyvät faktat sellaiseen muotoon, että maallikonkin on helppo ymmärtää asutukseen liittyviä peruskäsitteitä ja eri aikoina harjoitettua

asutuspolitiikkaa. On myö hyvä, että joku purkaa suomalaista alkuperäiskansapolitiikasta käytävää keskustelua, joka on tähän mennessä myyttistä ja johon on liittynyt lähes kiellettyjä tabuja.

Lapin asutushistoria on haastava kokonaisuus kenen tahansa ymmärrykselle - vielä haastavampaa on kirjoittaa siitä korkeatasoinen väitöskirja, jota maallikkokin ymmärtää. Kirjaan on saatu mahtumaan suuri määrä asiantuntevaa tietoa luettavalla tyylillä. Teos pureutuu syvälle Lapin asutuksen ja kehityksen problematiikkaan. Uutta tietoa lappalaisuudesta, suomalaisuudesta, maanomistuksen ja elinkeinojen kehittymisestä on runsaasti. Kokonaisuus on tiivis ja tietorikas. Mitä vankempi tietopohja lukijalla on, sitä enemmän hän saa irti kirjasta. Teos nimittäin perustuu laajaan arkistoaineistoon ja laaja-alaisen tieteellisen kirjallisuuden hyödyntämiseen. Teos antaa kirjallisuus ja arkistoviitteinen alaa tuntevalle huomattavasti enemmän kuin useimmat aikaisemmat alaa sivuavat tutkimukset. Sitä voidaan pitää myös verrattomana hakuteoksena, joka on havainnollinen, valokuvat ovat huikeita ja tietoa on runsain mitoin. Lapin asutushistorian parissa oppii ja viihtyy.

Teos on sujuvasti kirjoitettu ja kuvauksia höystetään ripauksilla kansantaruilla. Kirja antaa luotettavan kuvan siitä miten asutus on Lapissa muotoutunut. Teoksen luettua vakuutuu siitä, että valtio ei ryöstänyt saamelaisien maita. Mainion kirja turvin jokaisen joka on kiinnostunut Lapin asutuksen muotoutumisesta, on helppo löytää uusia faktoja, joista aikaisemmin on tuskin kuullut puhuttavankaan.

Kirja käsittelee Lapin asutushistorian tutkimusperinnettä, mutta kertoo tieteellisen kirjoittamisen vaiheista ja tavoista laajemminkin. Teos haastaa lukijansa pohtimaan ja kyseenalaistamaan tiedostettuja ja tiedostamattomia sitoumuksiaan Lapin asutuksen muodostumisesta. Poikkeuksellisen käytännönläheinen esitystapa antaa vinkkejä niin laadullisen aineiston keruuseen kuin analysointiinkin. Viimeinen luku kokoaa keskustelun yhteen ja asettaa suuntia Lapin astukseen liittyville uusille tutkimuksille. Toivottavasti Suomen alkuperäiskansastrategian ja -politiikan linjaajat lukevat tämän kirjan. Ehkä se havahduttaa pohtimaan poliittisten päätöksentekijöiden roolia tässä ja monessa muussa asiassa.

Jouni Kitti
entinen saamelaispolitiikko